

S. J. HURWITZ.

ש"י איש הורוויץ.

ש"י איש הורוויץ.

קטעי זכרונות ומחשבות.

להרידקציה. כולנו קוראים עלי הגהה מהגליון המוכן לדפוס. כותבים ומוחקים. משוחחים בעניני דיומא: ע"ד הפרעות בדרום רוסיא. ע"ד נגף האנטישמיות באשכנז וכדומה. והנה נדחק למחיצתנו אותו הבחור ש"י הורוויץ. שבא אלינו ותלמודו בידו — מאמר גדול על התפתחות ההלכה. כעין בקרת ומלואים לתרגום הצרפתי של סדר נזיקין. שהדפיס בזמן ההוא ר"מ רבינוביץ בפאריז. אין אדם מאושר כבחור זה. בשעה שמאמרו נמסר לדפוס. והוא בא ביום המיועד בשבוע לבית הרידקציה לעיין גם הוא בעלי-ההגהה של מאמרו. והעיקר — להתאבק בעפר רגליהם של „חכמים“. הנה הוא רץ מאיש לאיש בחברתנו. מראה לנו את העלים. ואנחנו מתקנים בהם כמה שגיאות בשפה הרוסית הגרועה של המחבר. שנשארו שם אחרי שטרח העורך בתקון הכתב-יד. המאמר נדפס בהמשכים רבים בגליונות ה„ראזסוועט“. והמחבר — משכיל תמים — נלהב למראה כל שורה נדפסת משלו. אחרי כן הוא מאסף את מאמריו. מסדרם בחבה יתרה ומוציאם לאור בספר מיוחד: „עניני קדושין וגטין ע"פ חוקי התורה והתלמוד“ (תרמ"ב); אך מחברתו זו לא נתקבלה בסבר פנים יפות בחוג המבקרים. פרי בסר היה. למרות בקיאות המחבר בתלמוד. וגם לחנם טרח לכתוב את תורותיו בשפת המדינה. שלא השתלם בה כל צרכה. בשעה שהיה בידו לכתוב עברית יפה וברורה.

בימים ההם (תרמ"ג-מ"ד) נשמע במחנה העברים קול קריאת ש"י הורוויץ מעלי „המליץ“: „הלאה מנדלסון. הלאה סוקראטוס האשכנזי!“ כנראה. נמלטה מפיו קריאה זו תחת השפעת „עת לטעת“ של סמולנסקי; אבל בגדשו את הסאה.

הימים ימי הסוכות שנת תרל"ח. ואני בחור בן שבע עשרה שנה. שכבר יצאו לו מוניטין של „אפיקורס“. זה עתה באתי „ממערכות המלחמה“ — מווילנא. מטרפולין של ההשכלה. וספר חדש — „חטאת נעורים“ של לילינבלום — בידי. וחטאים רבים בלבי ובמוחי. הנני מתארח בעיר מולדתי. מסטיסלאוו. בפלך מוהליב. בבקר מעונן אחד עמדה על יד ביתנו מרכבה. וממנה יצא אבי. השב ממדינת הים שבדרום רוסיא, ואחריו בחור גבה הקומה וארוך השמלה. נכד דודי הזקן מצד אמי. שאול ישראל הורוויץ. מעירה קטנה אובארוביץ הסמוכה להומיל. הבחור. בן-גילי. תלמודי מצוין וקצת „עלוי“. בא לעירנו ללמוד תורה מפי אבי זקני המפורסם ר' בנציון דובנאוו. שהיה קורא שיעורים בתלמוד ומפרשיו בבית המדרש לפני קהל גדול של בני-ישיבה ובעלי-בתים לומדים. מלבד טעם „נגלה“ זה היתה להבחור גם כונה נסתרה: להתודע אלינו. חבורת הצעירים והצעירות החפשים בדעות. שיסדו בעירנו בית אוצר ספרים בשפת המדינה להרבות השכלה בישראל. אני לא זכיתי להיות „מסית ומדיח“ לתלמודי תם זה. כי בעוד ימים מועטים הלכתי למסעי — למקום תורה של גוים. ואת הבחור שלא טעם טעם חטא עזבתי תחת השגחת חברי המשכילים והמכשילים.

קיץ שנת תרמ"א בפטרבורג. קבוצת-סופרים בבית הרידקציה של ה„ראזסוועט“. ברחוב ניקולאי. ביום חתימת הגליון השבועי. העורך רוזינפלד. או ממלא מקומו מ. ווארשאווסקי. המזכיר מרדכי בן הלל הכהן. העוזרים התמידים שלמה לוריא. גרשון בן גרשון (ג' ליפשיץ). המשורר פרוג ואני הצעיר ועוד מהמקורבים

לאומיות. לא נתקררה דעתו גם בציונות אלא בתנאי שתבוא הגאולה תיכף ממשי ואם חלילה יתמהמה משיח לבוא – יתבולל עם ישראל בגוים ויעבור ויחלוף מן העולם. השקפה זו, שהיא כפירה גמורה במסקנות ההיסטוריה, באה להורוויץ, כנראה, מתוך הרגשות פרטיות ונסיונות בחוג צר. ראה שרבים מצעירי הדור הקרובים לו עוזבים את התרבות העברית, את שפתה וספרותה, ומאידך גיסא רבים הולכים לטמיעה מפני שנלאו לשאת את „צרת היהודים“ – ופסק להלכה שקיום האומה עומד בסכנה, כאילו לא היו תקופות כאלה בכל שטח ההיסטוריה, שבהן היתה צרת היהדות סבוכה בצרת היהודים. רציונלי אדוק היה ולא התבונן אל הכחות הפנימיים האצורים בתוך אורגניזמוס היסטורי בן ארבעת אלפים שנה.

אבל כל מה שכתב הורוויץ בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם היה ערוך בסגנון עברי כל כך יפה ומושך את הלב, בהתלהבות של יאוש ובעקיצות חדות של ניהיליסמוס גמור, – עד שנעשה כעין „קהלת“ לרבים מצעירי הדור, והזעקה המרה שלו: „הבל הבלים“ – היתה נשמעת בכל חלל ספרותנו . . .

בימי חורבן רוסיה ראיתי את הורוויץ בפעם האחרונה. באה אלי ידיעה שגורלו השליכו לאוקריינא בימי מלחמת ה„לבנים“ וה„אדומים“ ועשה אותו עד-ראיה ל„צרת היהודים“ היותר נוראה בכל חיי האומה. מיקטרנינוסלב עבר לחרקוב ושם ישב בודד, נפרד ממשפחתו שנשארה בחוץ לארץ וסובל מחסור בארץ הדמים. על-פי השתדלותי נשלחה לו תעודה מפטרבורג, שהאוניברסיטה היהודית שלנו מזמנת אותו בתור מורה, והיא שעמדה לו לקבל רשיון לבוא לפטרבורג. פה נפגשנו בסוף הקיץ שנת תר"פ. חדשים אחדים שהה בעירנו. ראיתו ברשות היחיד וברשות הרבים, בבית האוניברסיטה. הוא פתח בקריאת שעורים (בעברית) ע"ד התפתחות תורה שבעל פה, וידיעותיו המרובות במקצוע זה הועילו למשוך אליו את לב השומעים. אבל רק זמן קצר נשאר אתנו. אחרי השתדלות מרובה של „תקיפים“, קבל מראשי בריוני הבולשביקים רשיון לצאת מן הארץ ולשוב אל ביתו בברלין. קודם יציאתו ערך בעזרתי תכנית של אוצר חכמת ישראל – כעין אנציקלופדיה עברית, בשם „נתיבות“ והשביעני, שאשתתף גם אני במפעל זה, אם יעלה בידי לבוא לברלין.

ביום סגריר אחד בדיצמבר 1920 ישב הורוויץ בחדרי הקר בפטרבורג השוממה. בשיחה ארוכה שפך לפני את לבו; זכרנו ראשונות ונפרדנו בתקוה שבאביב הקרוב נתראה בברלין ונעבוד במחיצה אחת. עבר אביב, כלה קיץ – ומלכות הרשעה לא נתנה לי לצאת מרוסיה. הורוויץ כותב אלי מברלין: מהר נא לבוא; פה מחכים לך מו"לים, בתי-דפוס, ספרים וסופרים – כל מה שחסר לך בתוך ההפכה. סוף סוף יצאתי מבית-העבדים באביב שנת תרפ"ב. בירחי הקיץ, בשבתי לחוף ימים בסביבות דאנציג, קבלתי מכתבים קצרים מהורוויץ החולה, השוכב על ערש-דוי בבית-הרפואה בקרבת ברלין. ובסוף הקיץ באה אלי הידיעה, שהחולה הלך לעולמו . . .

כך נסתם הגולל על האיש, שהיה „יודע לשאול“ והרגיז את הרוחות בשאלות הנוקבות ויורדות עד תהום הנפש הלאומית. וכך באה התשובה על כל שאלותיו.

Aber ist das eine Antwort? . . .

גרים למחאות מצדדים שונים ושקיל למטרפסיה. אחרי כן נשתתק הורוויץ בספרות לימים רבים ונעלם מן העין. קבע ישיבתו באחת מערי התחום הקטנות, נשא אשה והתחיל לעסוק בפרקמטיא כמנהג גוברין יהודאין, וגם מעסקי הלואות לא מנע ידו. נתרחק מחבורת הסופרים, אבל כנראה לא חדל להיות „קורא יקר“ לכל דבר נדפס בעברית. עסק בתורה והעמיק לחקור ב„כוזרי“, ב„מורה נבוכי הזמן“ של רנ"ק וכדומה. מתעתד היה להיות „חוקר“ בישראל.

עברו כשתי עשרות שנה. בשנת תרס"ג או תרס"ד, באחד מימי הקיץ, פגשתי את ידיד-נעורי ש"י הורוויץ על חוף הדניפר, בשכונת טשונקא הקרובה להומיל, שהתארחתי שם בבית ידידי מרדכי בן הלל הכהן. כל חלל העולם העברי היה מלא רעש בימים ההם. ימי התנועה הלאומית והריבולוציונית, ימי מלחמת השיטות בספרות, ימי יצירה ותסיסה כבירה. והורוויץ בא לעולם היצירה כמו ממרחקים, מעולם האצילות, ואינו מוצא את ידיו ורגליו בחיים החדשים, בין המון השיטות הנלחמות. ציונות פשוטה – גאולה ממש – הוא מבין; אבל כל הזרמים האלה בציונות – לשום מה הם? והלאומיות עם עקריה – „אבטונומיה“, „זכויות לאומיות“ – מה טיבה של בריה זו? אנחנו מטיילים ביער, והוא מקיף אותי בחבילות של שאלות: מה דעתך ע"ד הציונות של הרצל ונורדוי? ומה היא שיטתו של אחד-העם? ומה היא שיטתך הלאומית? ובכלל – לשם מה אנו לוחמים ולמה אנו מקוים, ואיה מעין הישועה? . . . בפעם ההיא עשה ש"י הורוויץ רושם של נזיר, שפירש מן הצבור, ובשובו אליו הוא משתומם לכל מראה עיניו ומשמע אזניו. הוא מתבונן, שואל ודורש ומבקש לו דרך בין המון הדרכים המסתעפים משרשי אידיאולוגיות שונות.

בקש ולא מצא, או – ביתר דיוק – כבש לו דרך מן הצד, מחוץ לכל הדרכים שנתפלו בחיינו ובספרותנו. עמד מן הצד ונעשה „סתם מקשן“. מקשה ו„מתקיף“ בחריפות יתרה על כל התנאים. יוצרי המשנה החדשה, מסופק בכל השיטות המתהלכות בארץ. הנה הוא עוקר דירתו ממעמקי „תחום המושב“ ברוסיה וקובע ישיבתו בברלין. כאן הוא מסתכל בחורבן היהדות, בנצחונות הטמיעה, וברור לו שכך יהיה הדבר גם במרכז הלאומי ברוסיה, ואין כל תרופה למגפה זו. והוא יוצא ב„השלח“ וב„העתיד“ שנוסד על ידו בברלין (תרס"ח-תרע"ג) ושואל שאלות על „קיום היהדות“, שואל מתוך יאוש ועומק „הצער היהודי“, ומבטל את כל התשובות, כל האמונות והדעות, שנשמעו במחנה ישראל בשאלת התחיה הלאומית.

בימים ההם היה ש"י הורוויץ מתנגדי בדעות היותר קיצוניות במקצוע ההגיון הכללי היה הדוגמטיסמוס שלו – בין בחיוב ובין בשלילה – מתנגד בכל עוז להיסטוריסמוס שלי, המעריך את כל המעשים מצד התפתחותם ולא מצד ישותם (*). ובפרט היה הורוויץ כופר בעקרי עמידת הגלות – אבטונומיה וזכויות

(*) עד היכן הגיע הדוגמטיסמוס של הורוויץ אפילו במחקר היסטורי, נראה מימאמרו הגדול „החסידות וההשכלה“ (העתידי, ספר ב', תרס"ט), שבו יצא למלחמה נגד החסידות ויוצריה – הבעש"ט וקהל הצדיקים, כמו שנלחם בשעתו יה"ש בעל „החלוץ“ בבעלי התלמוד, התנאים והאמוראים – פולמוס של „משכיל“ תמים נגד מהלך ההיסטוריה, במקום חקירה מדעית בסבות ומסובבים ע"פ שיטת האיבו לוציוניסמוס.